

УДК 372.854

Інеса Хмеляр,
Раїса Шагієва

МЕРЕЖЕВА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛІВ ЯК ОДНА ІЗ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ЛІЦЕЮ

Стаття присвячена проблемі розвитку творчих здібностей учнів ліцею. Визначено, що професійна діяльність вчителя має такі основні напрямки: самостійний, перетворюючий, творчо-науковий. Визначено рівні готовності учителів до формування творчих здібностей учнів ліцею та складові мереженої моделі: координаційна рада, базовий заклад, консультаційні пункти, ресурсні центри. Аргументовано принципи функціонування мережевої моделі: взаємодія і співробітництво, безперервність і системність у наданні послуг, доступність і демократичність, інтеграція (об'єднання ресурсів), динамічність і єдність методичного простору, адресність і оперативність, гнучкість і мобільність.

Ключові слова: *учителі ліцею, творчі здібності, мережева модель, професійна компетентність, готовність, рівні готовності, структура змісту, вікові і індивідуальні особливості учнів, поетапність формування творчих здібностей.*

Навчально-виховний процес у загальноосвітніх закладах спрямований на підготовку підростаючого покоління до життя, а це передбачає: виховання гідних громадян, всебічно розвинутих особистостей із широким світоглядом, високим рівнем інтелекту, здатних адаптуватися до вимог сучасного життя, вміння використовувати набуті знання, певні стратегії та творчий досвід для розв'язання поставлених завдань у різноманітних ситуаціях; самостійно та грамотно робити вибір; усвідомлено оцінювати й коригувати свою діяльність.

Для вирішення названих завдань актуалізується необхідність уведення в систему освіти низки інновацій, що сприятимуть розвитку творчих здібностей учнів. Особливо гостро окреслена проблема постає в системі організації навчально-виховного процесу закладів нового типу: ліцеїв, гімназій, колегіумів, метою функціонування яких є формування майбутнього інтелектуального потенціалу суспільства. Навчальні плани й програми переважно забезпечують сприятливі умови для формування творчих здібностей учнів. Ефективність та якість навчально-виховного процесу в основному залежить від педагогічних кадрів, від фахової підготовки та педагогічної майстерності викладачів. Успішне навчання ліцеїстів залежить від багатьох умов, зокрема, від того, наскільки ґрунтовно володіють педагоги своїм предметом і методами його

викладання, від якості підручників, від попередньої підготовки своїх вихованців, їх навантаження [15; 16].

Тому метою статті обрано питання про підготовку викладачів ліцею до забезпечення процесу формування творчих здібностей учнів цих навчальних закладів.

Педагоги, які навчають і виховують ліцеїстів, мають оптимально інтегрувати здобуття ними знань із специфікою їхнього мислення, націлювати на розвиток продуктивного мислення, а також його практичне застосування, що дає можливість переосмислювати наявні знання і здобувати нові, враховувати необхідність приєднання здобутих знань до попередніх, у відборі змісту освіти провокувати навчальну ініціативу і самостійність, орієнтуватися на розвиток розуміння ними зв'язку з іншими людьми, природою і культурним надбанням людства. А це означає, що проблема формування та розвитку творчих здібностей значною мірою залежить від стосунків, що склалися між вчителем та колективом ліцеїстів, які визначаються такими факторами: зміни соціально-економічного стану держави, розвиток науки і техніки, оновлення технологій навчання [1]. Ці фактори окреслюють принципи, на яких базується навчально-виховний процес, визначають роль педагога при цьому.

Аналіз літератури з питання про розвиток творчих здібностей дає можливість зробити висновок, що рівень готовності педагогів до роботи з учнями певним чином впливає на результативність їх навчання, виховання і розвитку їх творчих здібностей. Практика свідчить, що певному рівню готовності педагога може відповідати певний рівень навченості, вихованості і розвитку його учнів. Так, низькому і недостатньому рівню готовності педагога до навчання відповідає відсутність результату взагалі, або його випадковий характер; більш високому рівню (достатньому і оптимальному) – високі, стабільні результати, які гармонійно охоплюють усі сфери діяльності учня. Дослідження науковців показують, що теоретична і практична підготовка позитивно впливають на ефективність педагогічної діяльності учителів щодо розвитку їх творчих здібностей [7; 16].

Аналіз навчально-виховного процесу у закладах дає підстави відзначити, що формуванню творчості учнів сприяло впровадження нових освітніх технологій, зацікавлення їх матеріалом чи методом проведення уроку, реалізацією міжпредметних зв'язків, залучення до науково-дослідницької роботи. Звичайно, це передбачає структурування змісту навчального матеріалу, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, застосування відповідних засобів навчання. Усе зазначене вимагає від педагога самовдосконалення, самоорганізації. Тому важливою педагогічною умовою формування творчих здібностей є підвищення педагогічної майстерності вчителів, їх професійної компетентності.

Розвиток творчих здібностей може інтенсифікуватися, якщо

педагога, викладаючи навчальні предмети, забезпечують активну розумову діяльність учнів, що найбільш можливо під час застосування інноваційних технологій. Завдання вчителя – не просто подати навчальний матеріал, а створити умови для самостійної роботи над різними видами завдань, організувати творчу діяльність, коригувати та контролювати її результати.

Професійно-педагогічна діяльність учителя за своєю природою є творчою. Педагогічна творчість – це оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики навчально-виховного процесу, забезпечення сприятливих умов для навчання учнів. Педагогічна діяльність вчителя полягає у постійному самовдосконаленні та творчому підході до навчального процесу.

Аналізуючи педагогічну діяльність вчителя, ґрунтуючись на дослідженнях І. Андрєєва [1] вважаємо, що професійна діяльність вчителя має такі основні напрями:

- самостійний (робота вчителя над самовдосконаленням);
- творчо-перетворюючий (прикладний);
- творчо-науковий.

Враховуючи дослідження С. Сисоєвої [16; 15], М. Холодної [17], вважаємо, що професійна діяльність вчителя включає в себе такі види: діагностична; орієнтаційно-прогностична; конструктивно-проектувальна; організаційна; інформаційно-пояснювальна; комунікативно-стимулююча; аналітично-оцінна; дослідницько-творча.

Усе це вказує на необхідність переорієнтації поглядів вчителя, перед яким стоїть головне завдання: підготувати до життя людину, здатну усвідомлювати власну роль і значення в житті суспільства, а також задовольнити особисті та суспільні інтереси. Сучасний педагог повинен усвідомлювати свою соціальну відповідальність, бути об'єктом особистісного і професійного зростання, спроможним досягти нових педагогічних цілей, провідником ідей державотворення і демократичних змін, людиною високої культури та носієм загальнолюдських цінностей [12].

Щоб реалізувати нову парадигму освіти, потрібен новий вчитель, якому в першу чергу притаманна креативність, здатність і готовність до творчості. Творчість у даному випадку виступає як особливий тип буття людини в світі, що постійно змінюється. Тому вчителю необхідно цілісно бачити дитину, для забезпечення системного її розвитку [2]. Гостро постає потреба виробити в учня уміння навчатися все життя. На вчителя покладається надія і соціальна відповідальність виховати нову генерацію індивідів, які розбудовуватимуть ринкові відносини у державі на моральних засадах. Як бачимо, стихійно розширилися та ускладнилися функції вчительської праці. Вона тепер охоплює навчальну, виховну, розвивальну, культурно-просвітницьку, соціально-педагогічну, корекційну, комунікативну, проєктивну, інноваційну, дослідницьку функції тощо. Більшість цих функцій мають універсальний характер і є будівельним

матеріалом для професійно-особистісного розвитку сучасного вчителя, а саме це є метою сучасної педагогічної освіти. В умовах розширення функцій учителя, запровадження особистісно орієнтованих методик все більшого значення набуває фундаментальність психологічної і педагогічної підготовки, яка допоможе учителям створити засноване на принципах взаємодії навчальне середовище, а не просто викладати матеріал пасивним учням [10; 13]. Важливою функцією вчителя є його вміння сприяти учням в ефективному і творчому освоєнні інформації, у розвитку критичного осмислення здобутої інформації.

До того ж, учитель протягом усього свого життя не може обмежитися тими знаннями, які він отримав у ВНЗ. Тому актуальним є залучення його до неперервного засвоєння інформації. Глобальність мислення, здатність до осмислення інформаційних потоків, готовність до вирішення нетривіальних проблем слугують тим орієнтиром, поза яким підготовка успішного вчителя не мислиться.

У відповідності до цих критеріїв необхідно розглянути підготовку і підвищення кваліфікації вчителя в системі безперервної освіти. Особливого значення принцип безперервності набуває у наш динамічний час, коли суспільство стає все більш інформатизованим, коли знання і технології швидко старіють, а вимоги конкурентноспроможності як на рівні держави, так і на рівні окремих осіб стають усе жорсткішими. Орієнтування на можливість отримання знань один раз і на все життя у сучасних умовах стає безперспективним. Відповідно набуває актуальності андрагогіка – мистецтво й наука допомагати дорослим у навчанні. У зв'язку з цим зростає роль і значення системи післядипломної освіти. На думку українських науковців Л. Даниленко [7], С. Сисоєва [15], післядипломна освіта набуває ознак інноваційної системи, оскільки вона оперативно реагує на соціальні запити щодо фахової і особистісної підготовки педагогічних кадрів.

Загалом у системі вищої та післядипломної педагогічної освіти виходять із того, що тільки той учитель може взяти на себе відповідальність навчати й виховувати іншу людину, який уміє перетворювати, вдосконалювати себе, прагне вдосконалювати свою природу.

З огляду на те, що процес навчання базується на взаємозв'язку таких основних елементів, як вчитель, учень, зміст навчання, форми, методи, засоби навчання, підходи, на яких вони будуються, під час складання мережевої моделі були враховані такі принципи: диференціації, індивідуалізації, систематизації, активності, практичної спрямованості, безперервного вдосконалення педагогічної майстерності.

Опрацювання анкет молодих вчителів, вхідного діагностування вчителів-курсантів дає підстави стверджувати, що нові освітні технології не впроваджуються в достатній мірі, або їх рівень упровадження малоефективний з причини низьких знань про ці технології, низький

рівень мотивації.

Реалізація в навчально-виховному процесі моделі готовності вчителя до впровадження інноваційних технологій показала її зв'язок із моделлю розвитку творчих здібностей учня [2]. Це дає підстави зробити такі висновки:

1. Рівень розвитку творчих здібностей особистості ліцеїста залежить від рівня організації навчально-виховного процесу, а виявляється через ознаки розумової діяльності, що формуються в процесі навчання, як-от: глибина, гнучкість, стійкість, усвідомленість, самостійність, критичність.

2. Застосування в навчально-виховному процесі інноваційних технологій базується на взаємодії вчителя та ліцеїста і передбачає такі складові: програми, зміст навчання, форми, методи і засоби навчання.

3. Під час організації навчально-виховного процесу, мета якого – розвиток творчих здібностей, необхідним є врахування вчителем таких підрівнів, як фізіологічний, психологічний (мотивації, емоції, рівень уяви), інтелектуальний.

4. Ефективність впровадження в навчально-виховний процес інноваційних технологій визначається рівнем підготовки вчителя до творчої діяльності і передбачає такі компоненти, як методологічний, освітній, конструктивний, мотиваційний.

Систематичний аналіз і пошук шляхів удосконалення навчально-виховного процесу є своєрідним тренінгом для формування та розвитку творчих здібностей ліцеїста та педагогічної майстерності вчителя.

Оцінювали ефективність впровадження інновацій в освітній процес за такими показниками: навчальна діяльність, результативність роботи [5].

До параметрів готовності вчителя зараховуємо професійну підготовленість; вміння структурувати зміст навчального матеріалу; вміння вибору форм, методів, засобів навчальної діяльності; знання предмета, психології; планування роботи; рівень мотивації.

Навчальна діяльність визначалася за можливістю вчителя залучати учнів до навчальної діяльності; контролювати результати діяльності учня; співпрацювати з учнями; визначати сильні і слабкі сторони своїх вихованців; надавати допомогу.

Результативність роботи вчителя розкривалася через такі показники: підвищення рівня навченості; збереження стійкого інтересу до предмета; прискорення темпів навчання; збільшення відсотка самостійності учнів; бажання учнів отримувати додаткові знання з предмета; зміна якості педмайстерності вчителя. Це вказує на те, що формування творчих здібностей особистості безпосередньо пов'язане із підвищенням майстерності педагога [4; 16].

Організація навчально-виховного процесу, мета якого – формування творчих здібностей, базується на дидактичних принципах навчання. Найбільшу увагу ми звертаємо на такі: науковість; системність; етапність;

інтегративність; зв'язок теорії з практикою; наочність [3; 5].

Формування здібностей відбувається поступово (етапами), що вимагає покласти в основу організації навчально-виховного процесу принцип етапності. Ми виділяємо такі етапи формування знань, вмінь і навичок: мотиваційний, усвідомлення, тренування, репетиторний, контролю дій. У ході формування творчих здібностей необхідна посилена розумова діяльність. Психологи встановили, що творчі здібності формуються лише у тій діяльності, яка виникає на ґрунті позитивних емоцій, знаходить своє застосування, викликає зацікавленість, конфлікт між відомим і невідомим. Це дало нам можливість встановити компоненти творчої діяльності: фізіологічний, мотиваційний та інтелектуальний [4; 13].

Реалізація державних і регіональних вимог в сфері освіти багато в чому залежить від методичної служби. Перед методичною службою стоїть завдання формування методичного інноваційного середовища, в якому максимально буде реалізовуватися потенціал учня та вчителя. Перед нею постає завдання розвитку потенціалу педагога, так як саме вчителю відводиться ключова роль в оновленні системи освіти [13].

Із метою формування готовності вчителя до роботи з обдарованими учнями рекомендовано наступну структуру методичної роботи: координаційна рада, базовий заклад, консультаційні пункти, ресурсні центри.

Організація мережі ресурсних центрів на даний час є одним із найважливіших напрямів в розвитку єдиного освітнього простору. Необхідність створення ресурсних центрів обумовлена потребами сучасної системи освіти, які визначаються двома групами факторів: потребами суспільства в зміні самої системи освіти, її готовністю до змін і до об'єднання інтелектуального потенціалу освітніх закладів різних рівнів [9].

Формування освітніх мереж на чолі з ресурсними центрами в освітньому окрузі дозволить оновити управлінський інструментарій, вибудувати нові системи професійного розвитку педагогічних кадрів, змінити парадигму розвитку загальноосвітньої школи, раціонально використовувати інтегровані ресурси закладів освіти, а також зробить можливим і доступним для школярів якісне допрофільне та профільне навчання, додаткову освіту [3; 6].

Вектори діяльності ресурсного центру:

1. Предметно-методичний сервіс: надання пакета ефективних технологій навчання і виховання обдарованих дітей, підготовка методичних посібників.

2. Моніторинговий сервіс: розробка інструментарію, проведення діагностичних досліджень.

3. Маркетинговий сервіс: вивчення потреби в послугах, визначення ступеня задоволення даних запитів.

4. Експертний сервіс: надання науково-методичної допомоги в організації роботи з педагогами, рецензування і редагування методичних

посібників.

5. Консалтинговий сервіс: практико-орієнтоване консультування по розв'язанню актуальних питань.

6. Інформаційно-методичний сервіс: пошук, накопичення, систематизація і трансфер науково-методичної і психолого-педагогічної інформації, створення інформаційних банків даних, видання методичної продукції.

Необхідність створення ресурсних центрів на базі закладів нового типу обумовлена вимогами сучасної системи освіти, які визначаються двома групами факторів: вимогами суспільства в зміні системи освіти і можливостями самої системи освіти, її готовністю до змін і об'єднання інтелектуального потенціалу освітніх закладів.

Принципи функціонування мережевої моделі: взаємодія і співробітництво, безперервність і системність у наданні послуг, доступність і демократичність, інтеграція (об'єднання ресурсів), динамічність і єдність методичного простору, адресність і оперативність, гнучкість і мобільність.

Мережева модель формування професійних компетенцій забезпечує комунікативний, діяльнісний, диференційований, синергетичний, особистісно зорієнтований підхід щодо організації методичної роботи.

Оптимальність функціонування мережевої моделі забезпечується ресурсами: нормативно-правовими, науково-методичними, програмно-методичними, інформаційними, організаційними, матеріально-технічними, які зосереджені у відповідних структурних підрозділах [8; 9; 18].

Науково-методичний супровід вертикального функціонування мережевої моделі розвитку професійних компетенцій забезпечується шляхом реалізації наступних форм підвищення кваліфікації педагогічних працівників: курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників в РОШПО, семінар-практикум «Інноваційні підходи щодо організації методичної роботи з педагогічними кадрами в міжкурсовий період у навчальних закладах» для методистів районних (міських) методичних кабінетів (центрів), що відповідають за організацію роботи з обдарованими учнями, обласна творча група «Педагогічний супровід обдарованого школяра», обласна опорна школа «Система роботи закладу з обдарованими учнями», методичні студії, виїзні майстер-класи науково-дослідної лабораторії «Творча обдарованість», on-line спілкування в режимі чату (mail.ru, skype), аудіо режимі, вебінари, вебінтерв'ю.

Переваги мережевої моделі:

- використання нових сучасних форм підвищення професійної майстерності педагогів;
- поширення педагогічного досвіду з питань методичного та педагогічного супроводу роботи з обдарованими учнями;
- рівні можливості користування освітніми і методичними ресурсами;
- повна інформаційна і методична підтримка педагогів з питань

- організації роботи з обдарованими учнями;
- швидка адресна методична допомога.

Мережева модель організації підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями спрямована на комплексне забезпечення процесу безперервного професійного розвитку педагогів, розвиток творчих здібностей їх вихованців.

Використання мережевої моделі дало позитивні результати. Рівень знань, вмінь та навичок ліцеїстів зріс, зокрема бал успішності змінився з 5,5 до 8,1 за 12-бальною шкалою. Переможці міських (районних) та обласних олімпіад є учнями закладів, де впроваджено мережеву модель підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями.

Одночасно збільшилася кількість вчителів, які використовують у своїй педагогічній діяльності інноваційні технології. Значно зріс і рівень мотиваційної готовності вчителів до організації та управління творчою діяльністю старшокласників. Результати анкетування педагогів показують, що на початку впровадження мережевої моделі більшість педагогів мали середній рівень готовності до використання інноваційних технологій (≈35%). Рівень мотивації готовності вчителів до впровадження інновацій зріс: відсутні педагоги з низьким та середнім рівнем готовності; більшість вчителів перебувають на достатньому і високому рівні.

Свої подальші науково-педагогічні дослідження пов'язуємо із впливом дослідницьких методів на розвиток творчих здібностей ліцеїстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев И. А. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / И. А. Андреев. – Казань : Из-во Казанского университета, 1988. – 345 с.
2. Антонова И. Г. Одаренные дети и особенности педагогической работы с ними / И. Г. Антонова // Одаренный ребенок. – 2011. – № 1. – С. 46–51.
3. Блохина Е. В. Повышение квалификации работника образования на муниципальном уровне / Блохина Е. В. // Народное образование. – 2010. – № 8. – С. 128–134.
4. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений, обуч. по напр. и спец. психологии / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.
5. Бондар В. Дидактика : підруч. [для студ. вищ. пед. навч. закладів] / В. І. Бондар ; М-во освіти і науки України. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
6. Гулина А. В. Деятельность ресурсного центра по научно-методическому сопровождению инновационной деятельности учреждений образования / Гулина А. В., Золотухина Д. Г., Мартынова И. Е. // Методист. – 2009. – № 4. – С. 29–35.
7. Даниленко Л. І. Активізація навчально-творчої діяльності учнів :

- (конспект лекцій з курсу «Основи педагогічної творчості вчителя») / Л. І. Даниленко. – К. : НЛУ, 1998. – 18 с.
8. Коптелов А. В. Программа организации муниципального сетевого взаимодействия / Коптелов А. В., Новикова Н. В., Юрина З. М. // Методист. – 2009. – № 1. – С. 14–24.
 9. Методический сервисный центр с сетевой организацией как инновационная модель развития муниципальной методической службы / Киселева Р. А., Кузнецова О. И., Бартева С. А. та ін. // Методист. – 2010. – № 6. – С. 21–33.
 10. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів / Лозова В. І. // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів : матеріали міжвуз. наук.-практ. конфер. – Харків : ОВС, 2002. – С. 3–8.
 11. Німак О. М. Організація роботи з обдарованими дітьми в загально-освітньому навчальному закладі / О. М. Німак. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 144 с.
 12. Обдаровані діти: Діагностика та супровід / упоряд. Т. Червонна. – К. : Шк. світ, 2008. – 128 с.
 13. Рекомендації щодо організації і проведення методичної роботи з педагогічними кадрами. Книга методиста : довідково-методичне видання / упоряд. Г. М. Литвиненко, О. М. Вернидуб. – Харків : Торсінг плюс, 2006.
 14. Романишина Л. М. З досвіду впровадження модульної технології навчання у педагогічному університеті / Л. М. Романишина // Зб. наук. праць «Проблеми розробки впровадження модульної системи профільного навчання». – Харків, 1999. – С. 144–147.
 15. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник для студ. вищ. навч. закладів / С. О. Сисоєва ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.
 16. Тевлін Б. Л. Професійна підготовка учителів / Тевлін Б. Л. – Х. : Вид. група «Основа», 2006.
 17. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. А. Холодная. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 272 с.
 18. Фролова О. В. Модель сетевого взаимодействия в сфере воспитания как фактор развития образовательного пространства района / О. В. Фролова // Методист. – 2009. – № 1. – С. 24–28.